

SCHAMPO och statsmakter dröjer språkspalten vid i dag, och i slutklämmen får vi veta vad det betyder att barka vall.

HAR NI andra problem på språkvårdens fält är ni välkomna att skriva till prof. Thors, som har en postlåda på Hbl:s redaktion, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10.

"Hur skall man stava, schampo eller shampoo?", frågas det. Frågeställaren har funnit olika stavsätt i annonser i ett och samma nummer av Hbl.

Det naturliga är att följa Akademiens ordlista, som endast upptar stavningen **schampo**. Det är onödigt att bruka stavningen **shampoo**, som är engelsk. Vi uttalar inte ordslutet med långt o, och stavsättet sh- är främmande för den vanliga stavningen i svenskan.

Ordet är av indiskt ursprung och har från Indien kommit in i engelskan.

□

En annan frågeställare skriver: "Jag har tyckt mig märka att man i Sverige ofta talar och skriver **statsmakterna** (i pluralis), medan vi tycks föredra singularformen **statsmakten**. Vilken är skillnaden?"

Såvitt jag kan förstå, grundar sig bruket av pluralen **statsmakterna** ytterst på 1700-talsstatsvetaren Montesquieus teorier om statsmaktens delning. Man har sedan talat bl.a. om konung och riksdag i Sverige som "den första" och "den andra statsmakten" (och skämtsamt om pressen som "den tredje statsmakten").

Pluralformen **statsmakterna** syftar alltså egentligen på den verkställande och den lagstiftande makten i en stat, medan singularformen ursprungligen avser statens makt och befogenheter rent allmänt. I nutida språkbruk torde skillnaden i betydelse mellan singularis och pluralis knappt kunna uppfattas.

□

En tredje frågeställare har med ogillande lagt märke till ett ibland förekommande sätt att uttala årtal: t.ex. 1979 uttalas som "nitton sjuttionio".

Uttalet ifråga kan inte anses korrekt, och det bör inte få förekomma t.ex. i nyhetsuppläsningar. Ett uttal "nitton femtiotvå" skall avse ett klockslag (19.52), inte ett årtal.

□

En frågeställare påpekar: "Som översättning av finskans **poikkeuslupa** ser man ofta "undantagstillstånd". I Sverige används i samma betydelse **dispens**, som visserligen är ett låneord, men som väl saknar

inhemsk synonym. Vad är riktigt?"

Påpekandet är viktigt. Det riktiga är att bruka ordet **dispens**, som ju också flitigt brukas hos oss (t.ex. "dispens från ett språkprov"). Det fatala med ordet **undantagstillstånd** är, att det har vunnit hävd i en helt annan betydelse. Man ser t.ex. en notis som följande: "Undantagstillstånd råder i staden X efter terrordådet". Det innebär att skärpta straffbestämmelser gäller. **Undantagstillstånd** bör uteslutande brukas i denna betydelse. Den svenska motsvarigheten till **poikkeuslupa** är som nämnt **dispens**.

□

En åländsk frågeställare säger att han i gamla bouppteckningar hittat uppgifter om ett föremål kallat **kexla**. Han undrar om ordet finns på andra håll i Svenskfinland.

Käxla "mindre yxa" är känt från Åland och Åbolands skärgård; ordet finns upptaget i Vendells dialektordbok från början av 1900-talet.

Från Åland kommer också dagens sista fråga. Den gäller uttrycket **barka vall** i betydelsen "gå åt skogen, misslyckas". Vad har det för en bakgrund?

Barka åt skogen är vanligt i svenskt riksspråk; **barka kunde** i äldre svenska brukas i betydelsen "springa snabbt, skynda". Däremot är **barka i vall** tydligen inte känt på andra håll. Måhända har en betydelse "i vida fältet" (jämför gå vall) föresvävat dem som först använde uttrycket **barka vall**.

Carl-Eric Thors

KLANTSKALLE vill vi givetvis inte kalla en enda läsare... däremot unnar vi alla att ta del av den språkliga utredning prof. Thors i dag ägnar detta invektiv!

Dagens första fråga gäller ordet **klantskalle**. "Vad betyder det egentligen och varifrån härleder sig ordet?"

Klantskalle betyder "dumbom", ibland också "klåpare". Det är alltså ett starkt nedsättande ord. Första leden är, efter vad jag förstår, **klant**, egentligen "träklabb, trästump", ett ord som hör hemma i dialekter både i Sverige och södra Finland. **Klantskalle** är en sammansättning som till betydelsen påminner om **träskalle** och om liknande ord som **bunkhuvud**, som vi lyceister i Vasa på min tid använde som ett kraftigt skällsord.

□

En frågeställare citerar en artikel i Hbl nyligen; det är fråga om fornmesopotamisk kultur, och det talas om att "berättelsen är nedskriven 600 år före år 0". Frågeställaren påpekar, att det inte finns något "år 0" (dvs. "år noll") enligt vår tideräkning.

Påpekandet är riktigt: efter år 1 f.Kr. följer inte år 0, utan år 1 e.Kr. Kristi födelse är enligt den vedertagna tideräkningen givetvis början till ett nytt skede. (Det finns folk, som ogärna nämner Kristus i sammanhanget och säger "före vår tideräkning, efter vår tideräkning". Men inte heller i det fallet skall man tala om "år 0")

En frågeställare sade för rätt länge sedan att hon känner förvåning och ogillande inför vissa sammansättningar med o-: **okunskap**, **ointresse**, **ospännande**, **ovetande** (i betydelsen "brist på kunskap), **oorganisation**.

Mot ett av de nämnda orden reagerar min egen språkkänsla mycket kraftigt: jag kan inte säga **ospännande**, t.ex. "berättelsen är ospännande", utan jag måste säga att den inte är spännande — eller något liknande. Överhuvudtaget är sådana presensparticip (på -ande, -ende) med förstaveln o- sällsynta: "vara ovetande om något" är ett undantag. Vi säger ju t.ex. **icke-troende**, aldrig "otroende".

Med vissa andra ord som frågeställaren nämner förhåller det sig annorlunda. Vi kan faktiskt i nutida svenska säga **okunskap** och **ointresse**, det är betecknande, att Akademiens ordlista upptar båda orden.

Oorganisation förefaller mig vara en nybildning och är en dubiös sådan; jag skulle skriva "brist på organisation". **Ovetande** som substantiv ("hans ovetande om saken" är ett högst tveklaktigt uttryck. Vi kan utan vidare skriva "hans ovetenhet om saken" — om vi inte vill bruka **okunskap**).

Jag talade nyligen om konstruktioner som "Ånäs väglags sammanträde", och jag skrev att man gärna använder konstruktioner med prepositionsuttryck. En frågeställare säger att han vill skriva t.ex. "sammanträde med Komossa tjurandelslag". Till det är att säga, att den konstruktionen är utmärkt, och att det var ett förbiseende att jag inte nämnde den.

Carl-Eric Thors